

Zwarte Piet is Indo-Europees werelderfgoed

Het is in Vlaanderen nog niet zo ver gekomen als in Nederland, dat er rechtszaken worden aangespannen tegen het optreden van Zwarte Piet tijdens traditionele Sinterklaasfeesten. In Amsterdam gaf een rechter zowaar de antizwartepietlobby gelijk die zich gegriefd voelt door het dulden van een dergelijke 'overduidelijk racistische' manifestatie. De aanvoerder van die lobby is een zekere Quincy Gario, een zwarte Surinaamse Nederlander. Die heeft in dr. John I. A. Helsloot, gewezen onderzoeker aan het Meertens-instituut dat onderzoek verricht naar de Nederlandse taal en cultuur, een academische steunpilaar gevonden om zijn eenvoudige stelling 'Zwarte Piet = racisme' te onderbouwen. Helsloot baseert zich in zijn onderzoek vooral op negentiende eeuwse literatuur en concludeert dat de knecht van Sinterklaas gemodelleerd is naar de neger-slaven. Zwarte Piet is dan een bij uitstek negatieve stereotypering van de zwarte medemens aan wie allerlei negatieve kenmerken worden toegemeten: hij is lui, dom, spreekt gebrekkig en haalt rare streken uit. Uiteraard wordt hij als knecht van een blanke meester ten tonele gevoerd. Simpel toch.

Dat het overgrote deel van de Nederlandse samenleving halsstarrig blijft volhouden dat Zwarte Piet niets met negers of racisme te maken heeft, schrijft **Helsloot** toe aan een kennelijk ongeneeslijke vorm van 'culturele afasie'. De Nederlanders weigeren de werkelijkheid van de aanstootgevend racistische traditie onder ogen te zien. De polemiek, die al aanleiding gaf tot rellen, ordeverstoringen tijdens sinterklaasfeesten, bisschoppen die met stenen werden bekogeld enz. krijgt soms hele nare kantjes. Op het internet kregen de belagers van Zwarte Piet ongecensureerd lik op stuk, en dit scheldproza was inderdaad niet gespeend van uitgesproken racistische bijgedachten, wat natuurlijk alleen maar de anti-lobby sterkte in zijn grote gelijk. 'Tot Zwarte Piet blond haar en blauwe ogen heeft, procederen wij door. Tot aan het Europese Hof', klinkt het strijdvaardig.

Inmiddels heeft de Nederlandse Raad van State de stad Amsterdam gelukkig in het gelijk gesteld. Maar wel op de formele grond dat de stad niet de plicht had om in te gaan op inhoudelijke aspecten van het Sinterklaasfeest.

De tegenstanders van Zwarte Piet hebben geen oren naar het argument dat het zwart afkomstig is van het roet uit de schoorsteen. Immers: "hoe komt het dan dat zijn kleren niet vies zijn?" Het zwarte roet – al dan niet afkomstig uit de schoorsteen – blijkt nu net het sleutelement te zijn in het verhaal van Zwarte Piet en plaatst de Vlaams-Nederlandse traditie juist in een veel bredere Germaanse, en zelfs Europees-Aziatische traditie die teruggaat tot net na de laatste IJstijd en dus veel en veel ouder is dan de 17de eeuwse slavernij.

Tot die conclusie komt **Arnold-Jan Scheer**, journalist, theater- en televisiemaker, die al

Braaf boeieke wordt geterroriseerd door Boze Piet

Arnold-Jan Scheer

dertig jaar reizen onderneemt naar veelal onbekende Sinterklaasvieringen in alle uithoeken van Europa en onderzoek doet naar de wortels van deze rituelen. Hij publiceerde vorig jaar zijn bevindingen in een boek 'Zwarte Sinterklazen. Over Pieten en ander heidens volk'.

Het klopt wel dat de huidige gedaante van de Zwarte Pietfiguur grotendeels teruggaat op de voorstelling die ervan gemaakt werd door de Amsterdamse hoofdonderwijzer **Jan Schenkman** die in 1850 een geïllustreerd kinderboekje "Sint Nicolaas en zijn knecht". Daarin krijgt de Sint voor het eerst sinds de Reformatie een etnisch zwarte helper. Het boekje wordt ongekend populair. "Daarmee zorgde Schenkman eigenlijk voor de herinstructie

van het Sinterklaasfeest in Nederland. Omdat de protestantse Reformatie Sint Nicolaas als paaps (rooms) beschouwde, werd het vieren van zijn verjaardag in de zestiende eeuw zo goed als verboden." Volgens de anti-Zwarte Pietlobby getuigt Schenkman's Zwarte Piet van diens racisme en gevoelens van blanke superioriteit. Maar Jan Schenkman verkeerde in kringen die zich verzetten tegen racisme en slavernij. Hij was prominent lid van de *Maatschappij tot Nut van het Algemeen*, die zich juist beijverde om de slavernij af te schaffen...

Uit de tekeningen in het boekje van Schenkman blijkt niets van een inferieure zwarte knecht. "In fiere houding zit de knecht een paar daken hoger dan de Sint als ruiter te paard. De Sint zelf zit er wat moe en uitgeblust bij. Onderzoekers denken eigenlijk dat Schenkman de status van Sint-Nicolaas en zijn zwarte begeleider heeft willen verhogen. Hen heeft willen verdedigen, een zekere grandeur willen verschaffen door hen uit te beelden als een heilige bisschop met zijn moorse bediende. Hij deed er niet voor niks ook een stoomboot bij. De nogal barbaarse voorchristelijke vormen van de Sinterklaasrituelen die op het platteland zoals op de Wadden de Reformatie hadden overleefd moesten in de ogen van Schenkman in positieve – lees burgerlijke zin worden bijgesteld. Sint en Piet moesten salonfähig worden."

Want dat het bijzondere duo veel ouder is dan Schenkman's boekje uit 1850 is een certitude voor Arnold-Jan Scheer, maar ook een feit dat de tegenstanders van Zwarte Piet weigeren te aanvaarden.

Scheer heeft in de loop der jaren een indrukwekkend aantal reisverslagen verzameld. De 'ongetemde' Zwarte Piet vindt hij vooral terug

Jan Schenkman, de man die het vuur aan de lont stak

in zeer afgelegen gebieden waar geïsoleerde gemeenschappen leven, zoals op het Friese eiland Ameland, of in afgelegen bergdorpen in de Alpen. Een groot deel van zijn boek bestaat uit nauwgezette beschrijvingen van de rituelen die hij in ogenschouw neemt. In de 'oerversie' van het Sinterklaasfeest gaat het helemaal niet over een braaf kinderfeestje. Wel zijn er elementen die vaak terugkeren: roetzwarte of gemaskerde gezichten, vermommingen als dieren: beren, wolven, honden of herten, vaak met een dierenvacht. De vermomming kan ook een 'duivels' uitzicht hebben zoals de Krampussen van het Oostenrijkse Sinterklaasfeest. Er is meestal ook een stok of roede, waarmee op de grond gestampt wordt, kettingen die zorgen voor hels lawaai. Meestal zijn de pieten jongemannen tussen 18 en 25 jaar die vermomd en in groepjes het dorp rondtrekken. Ze dringen woningen binnen om te intimideren, ze plunderen en schransen, dagen de meisjes uit, soms halen ze alles overhoop. Soms wordt er gevochten, zijn er afranselingen.

Het is niet toevallig dat gelijkaardige rituelen plaatsvinden op 5 december, midwinter dus. Sinterklaas is een winterzonnwendefeest. In sommige Alpendorpen wordt de aarde door rondtrekkende Pieten met zweepslagen tot leven gewekt. Er wordt een link gelegd met de dood en herboren worden. Maar ook met de overleden voorouders. Het zwarte roet is niet alleen een primitieve vermomming, maar verwijst ook naar de dood. Men kan contact leggen met de overleden voorouders. Vaak zijn er seksuele connotaties aan verbonden. Dat verwijst dan weer naar een vruchtbaarheidsritueel.

Maar ook de Sinterklaasfiguur heeft een plaats in die prechristelijke mythologie. Een oude bebaarde grijze man maakt van sinds mensenheugnis deel uit van dergelijke winter

18de eeuwse sinterklaasplaat

Een Perzische haji firoez

zonnewenderituelen. Hij vormt een antagonistisch duo met de 'zwarte pieten' die het jeugdige, seksuele en dyonisische incarneren.

Het was heel gebruikelijk dat de katholieke kerk prechristelijke heiligdommen overnam net zoals ze heidense gebruiken omvormde tot ze een christelijke allure kregen. Zo ook met de Friese *Sunneklaas* (zonneklaas) die omgetoverd werd tot een katholieke bisschop-mijter. Volgens de legende hebben de Friezen in 754 **Sint-Bonifatius** vermoord omdat hij hun Wodanseik omhakte. "Pas vanaf Bonifatius raakte Friesland langzaam bekeerd tot het christendom. Van Ameland tot Helgoland werden daarnaast ook Germaanse

goden als Wodan, Donar, Forsites, Foswerd, Ingvar of Ing (Freyr) vereerd. De aan hen verbonden ritën konden voortbestaan, mits onder de hoede van een christelijke heilige."

Arnold-Jan Scheer vraagt zich af hoe het komt dat we zo weinig weten over de oorsprong van het Sinterklaasfeest en de eigenaardige traditie van Zwarte Piet. "Door het lezen van het boek *Volkskunde als Valkuil van socioloog en antropoloog Rob van Ginkel, onderzoeker en ex-medewerker van het Meertens-instituut, ontdek ik enkele van de achtergronden die verklaren waarom de Germaanse oorsprong van gebruiken en rituelen zoals het Sinterklaasfeest werd genegeerd*". Dat heeft te maken met het feit dat de volkskunde tijdens de Duitse bezetting werd gezien als een cultuurpolitiek instrument waarmee de bevolking van de bezette gebieden voor een groot-Germaans rijk gewonnen zou moeten worden. Na de oorlog heeft de wetenschappelijke volkskunde geprobeerd zich van de besmetting te ontdoen. Zo werd het vak omgedoopt tot ethnologie. "Aan de Nederlandse universiteiten was er echter heel lang geen hoogleraar meer die het vak verder ontwikkelde en doceerde. Het werd een 'bruine wetenschap' genoemd. Ik denk dat dit alles de reden is waarom we tegenwoordig niet zo veel weten over de betekenis van aan het Sinterklaasfeest gekoppelde ritën."

De verzamelde reisverhalen verwijzen voor Scheer naar de mythologie van de 'Wilde Jacht', aangevoerd door Wodan. Die heeft onmiskenbaar veel overeenkomsten met de Sint. "Wodan rijdt net als de Sint op een schimmel langs de hemel of over het dak, draagt een royale baard en een speer (bij Sint is dat de staf geworden), is onmetelijk wijs,

maakt gedichten, leest voor uit een boek, draagt een ring (de zijne heet Draupnir en is door dwergen gesmeed), strooit met noten, kiemen en vruchten, ziet erop toe dat iedereen zich naar behoren gedraagt, initieert jongelingen, communiceert via het rookgat, is aanvoerder van krijgers met zwarte gezichten, heeft twee zwarte raven op zijn schouders, huginn (gedachte) en Muninn (geheugen) die hem alle nieuws uit de wereld influisteren en in de cultus rond zijn bijslaap Figg of Fya speelt een roe of bezem een rol. Wodan heeft net als Sint-Nicolaas exorcistische neigingen en meer dan andere goden en heiligen heeft hij zeer veel te maken met de doden (dat blijkt wat Sint betreft vooral in de Alpen en in Tsjechië)."

Sint Nicolaas is niet alleen de beschermheilige van scholieren, maar ook van dieven, prostituees en ander ongeregeld volk en vertoont zich in gezelschap van ooievaars, bokken, wolven, beren en herten. Dat zijn ook Germaanse totemdieren. In Pruisen, waar Sint weliswaar het uiterlijk van de kerstman heeft, was hij in gezelschap van een schimmelruiter, een bok en een beer. In Cornwall werd hij met herten afgebeeld. In het Duitse Westfalen heette hij *Aschen Klas*, wat verwijst naar roet. Roet is ok een belangrijk element in de Wodan cultus.

Maar ook in Perzië bestaan Sint en Piet! Veel Iraniërs hangen nog steeds het *Zoroastrisme* aan, een oude Iraanse religie (600 v. Chr.) die de goden onderscheidt naar goede dan wel destructieve bedoelingen. Door een wonder bestaat het Nieuwjaarsfeest van de Perzen nog in een vorm die ook elementen uit ons Sinterklaasfeest bevat. "Dit feest, dat Norooz (Nieuwe Dag) heet, wordt ook gevierd in Turkije, Azerbeidzjan, Georgië, Tadzjikistan, Afghanistan, Iran, Irak, Syrië, Albanië en bij de Koerden. De gedachte aan een gemeenschappelijke oorsprong dringt zich op. In 2009 is Norooz door de Verenigde Naties erkend als cultureel werelderfgoed. Opmerkelijk, omdat er een zwartgeschminkte figuur in voorkomt, die zich dwaas en onbevangen gedraagt en met een grappig accent spreekt."

Quincy Gario

De zeurpiet

Krampus, een variatie op zwarte piet

OM EVENTUELE DISCUSSIE TE VOORKOMEN
HEB IK ZWARTE PIET MAAR THUISGELATEN
EN EEN STEL POLEN MEEGENOMEN.

De Perzische 'Zwarte Piet' heet *Haji Firoez*. Hij is heel geliefd bij de mensen, net als Zwarte Piet bij ons vaak geliefder is dan Sinterklaas.

In zijn onvermoeibare zoektocht heeft Arnold-Jan Scheer ook tradities teruggevonden bij zwarte bevolkingsgroepen in Suriname en in Zuid-Afrika. Daar verven zwarte mensen zich wit met witte klei en zowaar, wordt dit ritueel, dat gepaard gaat met extatisch dansen, gezien als een aanzet tot een trance die je in contact brengt met je voorouders.

Voor Scheer zijn de Perzische en Germaanse tradities verbonden, en hij verwijst hiervoor ook naar de historische verspreiding van de mens over de continenten. Hij komt tot besluiten:

"De reizen die Roy Dames en ik jarenlang in Europa en naar nog verder gelegen oorden hebben gemaakt om Sinterklaas/midwinterfeesten in beeld te brengen tonen aan dat Zwarte Piet geen uniek Nederlandse uitvinding is en dat de wortels van het zwart geschilderde personage behoren tot de Indo-Europese cultuurschat. De link die activisten leggen met het Nederlandse slavenhandelsverleden is niet eens een zijspoor; het is een vergissing. Vanaf het moment dat de mens vuur kon maken had hij as voorhanden en dus ook de mogelijkheid om zich met roet te vermommen. Dat heeft hij dan ook gedaan. Het was de eenvoudigste wijze om te transformeren. Die transformatie had tot doel een verbinding met de wereld van de voorouders tot stand te brengen. (...) Bij ons is dat roet uit de vuurplaats 'het roet uit de schoorsteen' geworden. Het zwartmaken met roet in de zonnepriode gebeurt op talloze plekken in vrijwel elk land in Europa en in veel Aziatische landen. Dat blijkt met de komst van nieuw leven en licht te maken."

"De oude Perzische koningen van 550 tot 330 voor Christus, gaven immunitet aan een gewone burger, die werd gekozen om één dag per jaar, op Norooz in het paleis het gezag over te nemen. Dit gebruik leidde later tot het op straat dansen van Haji Firoez. Ook die schminkte zijn gezicht zwart. De tolerantie aan zowel Iraanse als Europese koninklijke hoven voor hofnarren is opmerkelijk te noemen. Die historische volgorde is belangrijk, de zwartgeschilderde figuren gingen ver vooraf aan de middeleeuwse hofnarren. Ook de nar uit de commedia dell'arte die Erlequino heet, heeft een zwart gezicht. Die narrenrol heeft zich doorgezet in Zwarte Piet. Net als de nar vertegenwoordigt Zwarte Piet het archetype dat in de antropologie bekend staat als de trickster, of de schelm, de pijs, de Erlquino. Net als Sinterklaas zelf, is hij een hybride wezen, het resultaat van de samensmelting van verschillende tradities"

"Hij is de ongreepbare knecht van Sinterklaas, de vrolijke tegenhanger, Tijl Uijlenspiegel, Jack sparrow, Arlequino, de sjamaan, de duivel zoals Rome hem zag, de genezer. Hij is altijd slauer dan de clerus, de magistraten, de intellectuelen, de mensen op posities die hem tot slaaf proberen te maken, of met het proberen te sollen. Hij is tegen de autoriteit, het systeem. De rebel, de dwaas."

De commotie rond Zwarte Piet laaide in Nederland hoog op toen in juli vorig jaar **Verene Shepherd**, voorzitter van een VN-werkgroep *Experts on People of African Descent* in Den Haag neerstreek. De professor, die ook lid is van VN-Mensenrechtenraad in Genève, kwam orakelen: *"Ik zeg niet dat jullie je kerstfeest moeten opgeven. Ik zeg wel dat de verhouding tussen Sinterklaas en Zwarte Piet problematisch is."* Voor haar stond het buiten kijf dat Zwarte Piet een buitgemaakte Afri-

kaanse slaaf is. De Nederlanders behoren zich meer in hun eigen geschiedenis te verdiepen, meende ze. Op de persconferentie van Shepherd was het verzamelen geblazen voor het internationale journalistieke heir: CNN, Al Jazeera en de BBC stuurden hun verslaggevers.

Scheer verzucht: *"Naar haar uitspraken te oordelen is het juist Shepherd die zich niet verdiept heeft in de Sinterklaasviering. En ook niet in de geschiedenis van het feest in Europa van voor de eerste helft van de achttiende eeuw of van voor de transatlantische slavernij."* Het is een geruststelling dat er in Vlaanderen nuchterder tegenaan gekeken wordt. Zoals *De Morgen* schrijft: *"Het is niet omdat er 'professor' voor je naam staat dat je ook zinnige dingen zegt. (...) Wat wordt het volgende onderzoek? (...) Door zich te buigen over het mensenrechtengehalte van Zwarte Piet of regels uit te vaardigen betreffende de kromming van komkommers schieten organisaties niet allen zichzelf in de voet. Ze geven hun tegenstanders ook munitie om de zaken die ze wél goed doen onderuit te halen."* Misschien moet deze laatste gedachte ook maar eens goed in overweging worden genomen door een **Wouter Van Bellingen** van het Vlaamse *Minderhedenforum* en zijn medestanders, die ook al her en der in interviews en opiniebijdragen de overtrokken standpunten en conclusies van de Nederlandse activisten zijn gaan overnemen. Voor Scheer moet Zwarte Piet niet gecensureerd worden. Hij hoort veeleer thuis op de Unesco-lijst van het Immaterieel Werelderfgoed.

Bernard DAELEMANS

Arnold-Jan Scheer. *Zwarte Sinterklazen. Over Pieten en ander heidens volk*. 2014, Uitgeverij Papieren Tijger, Breda, 192 blz.

zo.. einde discussie..

